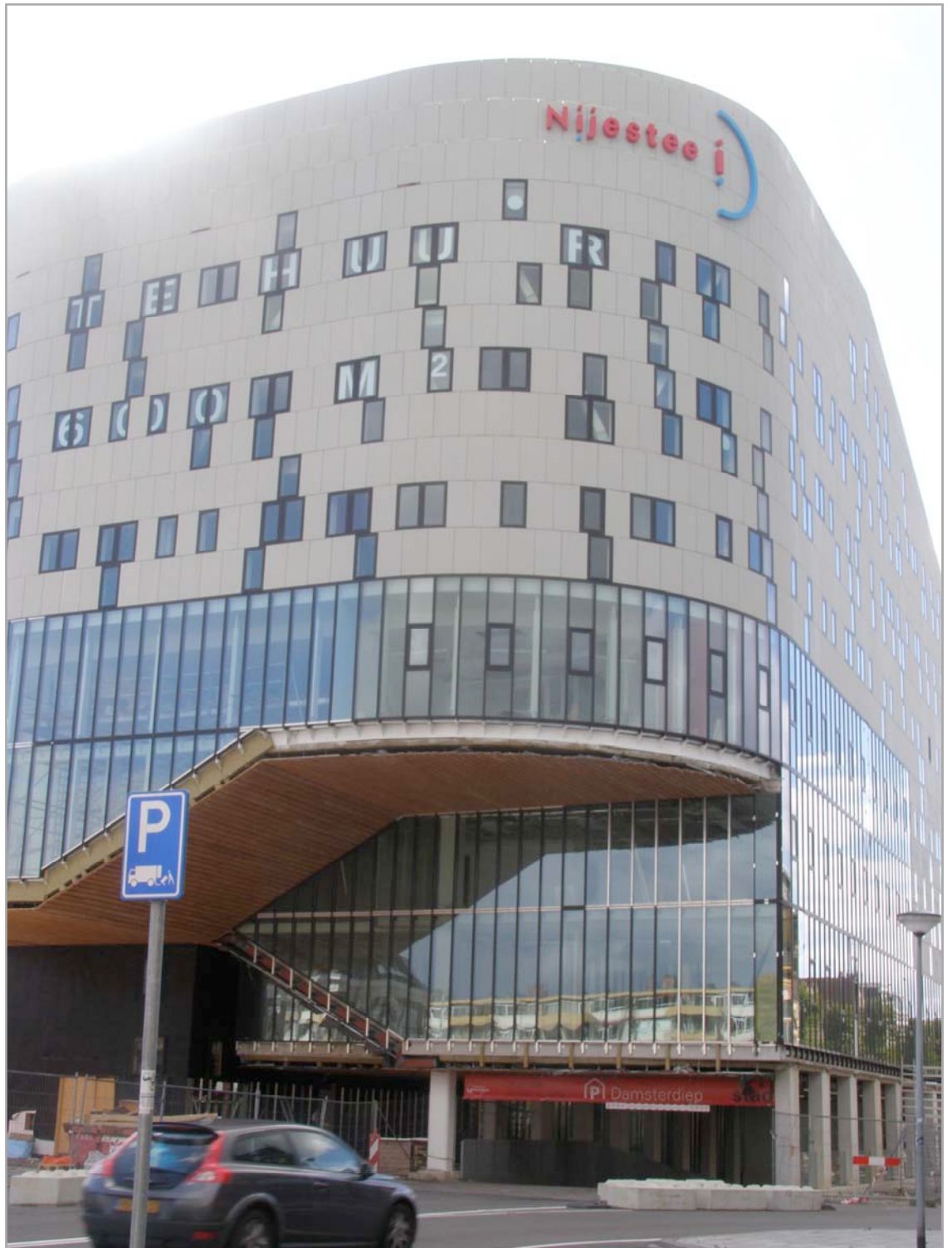

JAARGANG 27
NOVEMBER 2012
NUMMER 71

Groeninga

VRIENDENBULLETIN

STICHTING VRIENDEN VAN DE STAD GRONINGEN

Colofon

Redactie:

Drs. P. J. E. Bootsma
 Ir. T. H. J. Sleyfer
 Drs. M. J. A. Vooijs

Lay-out

C. Weis, Groningen

Druk:

K. Woning, Groningen

Redactieadres:

Haddingestraat 24,
 9711 KD Groningen,
 050 - 318 16 45

Afbeelding omslag:

Nieuwbouw van Nijestee
 aan het Damsterdiep.
 Is het gebouw nu
 al te groot?

Foto:

Tineke Vooijs

Kopijdatum

nummer 72:
 15 januari 2013

Kopij aanleveren
 in Word,
 foto's als JPEG,
 Tiff of EPS.

ISSN 1384-8607

Inhoudsopgave:

<i>Thomas Sleyfer</i> Van de voorzitter	1
<i>Tineke Vooijs</i> Hoe beschermend is het bestemmingplan voor Binnenstad Oost?	2
<i>Tineke Vooijs</i> Welstand en verder (2)	4
<i>Pieter Bootsma</i> Niek Verdonk, stadbouwmeester van Groningen	6
<i>Pieter Bootsma</i> Tom van der Meulen over overheidsplanning	8
<i>Pieter Bootsma</i> Hinckaertshuis	9
<i>Pieter Bootsma</i> De Sint-Jozefkerk, een jubileum	11
<i>Frederieke de Jongh</i> Middeleeuws Groningen komt tot leven	13
<i>Tineke Vooijs</i> Archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen	15
Activiteiten	16
Groningana	17

G r o e n i n g a

BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050-312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

Joodse Groningers – een mozaïek

René S. de Vries € 27,50

René de Vries (1932-) verzamelde twintig jaar lang materiaal over zijn kleurrijke familie en andere joodse Groningers. Hun levensverhalen plaatste hij in een historisch kader. Het boek gaat niet uit van historische analyses, maar scheidt wel een tijdsbeeld dat zich over drie eeuwen uitstrekt. De hoofdrol is voor 'gewone mensen', en hun leven van alledag. Mét hun sores en successen, het vermogen om te incasseren en opnieuw te beginnen.

Boeren, burgers, Beijumers

diverse auteurs € 10,00

De geschiedenis van de Groningse wijk Beijum, van de eerste bewoners in de prehistorie tot de moderne woonwijk anno 2012.

Later dit jaar worden boeken over de wijken Ulgersmaborg en Oosterhoogebrug verwacht.

Gronings eten

Hans Donderwinkel € 15,00

Vol regionale recepten vertelt dit boek over het karakter van de eetcultuur, de kenmerkende ingrediënten en de rijke voedingsindustrie van Groningen.

Met 72 recepten, o.a. poffert, zoepbrij, Groninger koek en spekkendikken.

De Woonschepenhaven

Anton Weverink jr € 15,00

In 1941 liet de gemeente Groningen alle woonschepen uit de binnenstad wegslepen.

Bestemming was de nieuwe Woonschepenhaven aan het Eemskanaal.

Om de orde en rust te handhaven is Anton Weverink, 'de ouwe', aangesteld als havenmeester. Dit boek bevat naast de geschiedenis van de woonschepenhaven en de familie Weverink ook veel informatie over de haven tijdens de bezetting in de Tweede Wereldoorlog.

Oude helden & Jonge meesters

regie: Buddie Hermans € 15,00

Een boeiende documentaire over de ontwikkeling van de noordelijke figuratieve kunst vanaf 1970 tot heden.

Wout Muller, Matthijs Röling, Trudy Kramer, Ger Siks en Clary Mastenbroek vormden de Fuji Art Association.

Samen met Fritzi ten Harmsen van de Beek, C.O.Jellema en Jean Pierre Rawie vormden zij een groep die in de traditie paste van de klassieke kunsten.

Harde grond

Jonn van Zuthem € 29,95

Kerkelijke verhoudingen in Groningen, 1813-1945.

Over de verschuivingen in de Groningse kerkelijke verhoudingen gaat het in dit boek.

Alle betrokkenen, zowel zij die binnen als zij die buiten het verband van de lange tijd dominante NHK opereerden, passeren erin de revue.

Deel 43 uit de Groninger Historische Reeks.

Bouwjong! woningbouw voor jongeren

diverse auteurs € 29,95

BouwJong! was de titel van de manifestatie die in januari 2010 in Groningen van start ging als antwoord op het groeiende aandeel jongeren in de stad en de veranderende vraag naar passende woonruimte.

De resultaten zijn nu door architectuurplatform Gras gebundeld in dit boek, waarmee een intensieve periode van onderzoek, studies, gesprekken en ontwerpen wordt afgesloten.

Een mooie aanvulling op de nog leverbare boeken Nieuw in stad (woningbouw in de gemeente Groningen 2006-2010) en Intense Laagbouw (woningbouw in hoge dichtheden).

DONATEUR WORDEN
BESTUURSSAMENSTELLING

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

De Stichting Vrienden van de Stad Groningen,

opgericht in 1984, komt op voor de belangen van Groningen als centrum van Noord-Nederland en als belangrijke historische stad.

De doelstellingen zijn, kort samengevat:

- het helpen uitdragen van een positief beeld van de stad Groningen
- het bevorderen van de belangstelling voor de geschiedenis van de stad Groningen
- het bevorderen van de meningsvorming over hedendaagse ontwikkelingen in de stad vanuit de historische achtergrond
- het reageren op deze actuele ontwikkelingen

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de Stad Groningen opgeven bij onderstaand correspondentieadres

**Postbus 296
9700 AG Groningen**

of via de website:
www.vriendenstadgroningen.nl

Bank: 44.73.73

Minimum donatie
€ 15,00 per jaar

Bestuurssamenstelling

Drs. P. J. E. Bootsma
Mr. T. Duursma
M. L. Hintzbergen
Mr. drs. J. van der Laan (secretaris/
penningmeester)
Prof. dr. P. Nieuwenhuis
Ir. T. H. J. Sleyfer (voorzitter)
Drs. M. J. A. Vooijs

G r o e n i n g a

Van de voorzitter

Laat ik in deze ‘barre tijden’ beginnen met een goed bericht. We hebben Douwe-Anne Walsma kunnen begroeten als nieuw bestuurslid. Hij vormt een waardevolle aanvulling vanwege zijn achtergrond en zijn grote kennis van en belangstelling voor de historische waarden van de stad. Binnenkort kunt u meer over hem lezen op onze website.

Jammer dat de Floriade aan de neus van de stad voorbij is gegaan. Het was een mooi en vernieuwend idee dat door het gemeentebestuur is ingediend. Maar de vraag is of een organisatie als de Floriade wel open staat voor vernieuwing. Uit de eerdere keuzes blijkt dat de organisatie veelal op safe speelt en gaat voor de bekende formule op een plek dicht bij bevolkingsconcentraties, die internationaal gemakkelijk bereikbaar is.

Ik sprak van ‘barre tijden’. Het College van B en W is uiteengevallen. De tram lijkt het grote struikelblok, maar waarschijnlijk is er meer aan de hand. Als we de krant mogen geloven is de onderlinge communicatie al tijden slecht.

Wat u ook vindt van de situatie, het is duidelijk dat de stad met grote begrotingsproblemen zit. Er zijn steeds weer tegenvallers: de verzelfstandiging van het openbaar onderwijs, de grondvoorraden drukken zwaar (terrein suikerfabriek, Meerstad en Westpoort om maar een paar te noemen) en het Forum is gestart. Wat ik onbegrijpelijk vind is dat het (gevallende) College van B en W niet al bij haar aantreden tot het inzicht kwam dat er snel belangrijke keuzes moesten worden gemaakt. Regeren is immers vooruitzien?

Als dat besef er toen voldoende was geweest en er binnen het college goed over was overlegd was het mijns inziens mogelijk geweest om op tijd de bakens bij te stellen. Dan was er ook meer tijd geweest om alternatieven voor de tram te bekijken.

Kennelijk waren de stokpaardjes zo belangrijk dat men niet in staat was over zijn eigen schaduw heen te springen. Nu is het bijna onmogelijk om vóór 2020 nog een groot project te ontwikkelen en te realiseren met het rijksgeld dat vrijkomt door het laten vallen van de tram.

Bijkomend negatief effect is dat nu alle plannen stil liggen. Immers, wat wil het nieuwe college?

Dat de tram wordt afgeschoten past bij ons standpunt. De regiotram komt dan niet door de binnenstad, hij komt er misschien zelfs helemaal niet. Hoewel, de regio en de provincie zijn er niet blij mee. Zij voorzien dat heel veel rijksgeld weer naar Den Haag terugvloeit. Op het moment dat ik dit schrijf wil de provincie nog een laatste poging wagen de stad te overtuigen. Ik ben benieuwd, politiek kent soms onverwachte wendingen. Komt er misschien toch een (gewone) tram? Mij lijkt in ieder geval dat de regiotram, zonder doortrekking door de stad, door zou moeten gaan om de stad vanuit de regio optimaal bereikbaar te houden.

Het zijn spannende tijden in Groningen. De stad is de economische motor van de hele noordelijke regio en tevens het culturele centrum en centrum van wetenschap. Wat er nu bestuurlijk gebeurt, vind ik niet passen bij die status. We lijken wel een slecht bestuurd provinciestadje.

Hoe beschermend is het bestemmingsplan voor Binnenstad Oost?

In het meinummer van dit blad schreef Pieter Bootsma over het voorontwerp bestemmingsplan Binnenstad Oost. Volgens hem leek het dat de gemeentebestuur wat meer gewicht is gaan toekennen aan de cultuurhistorische waarden van onze stad en dat niet alles wordt opgeofferd aan stedelijke dynamiek en verandering. Deze indruk was vooral gebaseerd op de beschrijving van de cultuurhistorische waarden van dit gebied in de Toelichting bij het bestemmingsplan en de introductie van enkele “beschermende” instrumenten.

Minder bescherming

Nu zijn we een half jaar verder en het bestemmingsplan Binnenstad Oost wordt binnenkort in de gemeenteraad behandeld. Intussen is er wel het een en ander in veranderd in vergelijking met het voorontwerp en niet in de richting van meer bescherming van cultuurhistorische waarden. Beschermende instrumenten die de gemeente in het voorontwerp bestemmingsplan Binnenstad Oost had ingevoerd, zijn weer ingetrokken, bijvoorbeeld de aanduiding ‘kap’ op de bestemmingsplankaart en het vastleggen van de minimale en maximale dakhelling. Dit was een poging van de gemeente om wijziging van de bestaande situatie door samenvoeging en ophoging van panden minder aantrekkelijk te maken. Een als beschermend bedoeld instrument dat bij enkele van de meest waardevolle ensembles wordt toegepast, namelijk het vastleggen van de maximale goot- en bouwhoogte op de bestemmingsplankaart, is wel gehandhaafd. Maar dit instrument is weinig effectief door de afwijkingsbevoegdheid van B en W. De afwijkingsbevoegdheid houdt in dat B en W bij een omgevingsvergunning kunnen afwijken van de bouwregels. Door de afwijkingsbevoegdheid is onder andere het ophogen van panden met 4 m mogelijk boven de goot- en bouwhoogte die op de bestemmingsplankaart als maximum staat aangegeven.

De afwijkingsbevoegdheid

Helaas werd ons voorstel niet overgenomen

om in cultuurhistorisch waardevolle delen van Binnenstad Oost af te zien van de afwijkingsbevoegdheid van het College van B en W, bijvoorbeeld voor de ensembles van Bouma en Saville die nu onbeschermd zijn. In de Hortusbuurt geldt deze afwijkingsbevoegdheid volgens het nieuwe bestemmingsplan niet in bepaalde delen van dit gebied. Waarom kan dan deze afwijkingsbevoegdheid niet worden afgeschaft voor delen van Binnenstad Oost? Door de afwijkingsbevoegdheid is het mogelijk om een pand met een maximale goot-/bouwhoogte van 4/7 op te hogen tot een bouwhoogte van 11 m, met een dakhelling van 90 graden. Daardoor wordt de bescherming door het noteren van de bestaande hoogtes van een pand op de bestemmingsplankaart van nul en generlei waarde. Het gevolg is aantasting van cultuurhistorisch waardevolle bebouwing die de gemeente juist wil beschermen. Dat de gemeente dat wil, staat in de Toelichting bij het bestemmingsplan. Maar bescherming mag niet gaan ten koste van de ontwikkelingsmogelijkheden in de stad, aldus de gemeente. Wij zouden dat liever omdraaien. Ontwikkelingsmogelijkheden in de stad mogen niet ten koste gaan van cultuurhistorische waarden. Zoek in de stad plekken op waar de bebouwing geen cultuurhistorische waarde heeft en plan daar nieuwbouw van grotere architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit die past in de bestaande gebouwde context. Dan brengen nieuwe ontwikkelingen verbetering van het stadsgezicht.

De korrelgrootte

Nog een beschermend instrument dat is afgeschaft in het nieuwe bestemmingsplan is de korrelgrootte (of kavelbreedte), die de breedte van de panden bepaalt. In het huidige, binnenkort niet meer geldende bestemmingsplan komt een regel voor waarin staat dat “het richtgetal voor de korrelgrootte maximaal mag worden verdubbeld of gehalveerd, met dien verstande dat de nieuwe korrelgrootte de bestaande parcellering niet aan-

tast qua uitstraling.” (Bestemmingsplan Binnenstad Oost 2000, regel 6.5.c, p. 44). In het nieuwe bestemmingsplan ontbreekt zo'n regel. Dat betekent dat de korrelgrootte wordt vrijgegeven, dat het aantal kavels dat kan worden samengevoegd onbeperkt is, ook in het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost. De gemeente wil de korrelgrootte nu gaan regelen via welstand, maar het is nog niet duidelijk op welke wijze. Welstand beoordeelt al (de indeling van) de voorgevel bij het samenvoegen van korrels en kan dan meteen het samenvoegen van korrels erbij doen volgens de gemeente. Er is echter nog geen wijziging van de welstandsnota bekend, waarin deze nieuwe gang van zaken geregeld wordt. In tegenspraak met het afschaffen van de korrel in Binnenstad Oost is dat in het beschermd stadsgezicht van de Binnenstad binnen de diepenring de korrel juist gehandhaafd blijft als beschermend instrument dat daar uitstekend voldoet. Waarom dan ook niet in het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost?

De vloerindex

*Ontwerp
Oostersingel/Nieuweweg
van het deel aan de
Oostersingel.*

Ook de vloerindex wordt afgeschaft. Deze kan een beschermend effect hebben. In het voorontwerp was deze gehandhaafd in het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost. De vloerindex maakt het mogelijk om het bouwvolume te verdelen over het bouwoppervlak.

Wanneer men meer in de diepte bouwt, kan men aan de voorkant minder hoog bouwen. Omdat in het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost bijna alle terreinen voor 100% zijn bebouwd, zou de vloerindex daar een matigend effect op de hoogte van de bebouwing hebben.

*Ontwerp
Oostersingel/Nieuweweg
van het deel aan de
Nieuweweg*

Door het afschaffen van de vloerindex kan er in het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost nu hoger gebouwd worden dan vroeger.

Beeldbepalende panden

En de beeldbepalende panden? Is de aanwezig van beeldbepalende panden geen

beschermend instrument? In sommige steden is dat wel zo, maar dan zijn er speciale bouwregels voor deze panden in het bestemmingsplan vastgelegd. Dat is in Groningen nog niet gebeurd dus hier zijn beeldbepalende panden onbeschermd.

Bescherming van binnenruimten

Wat wel meer beschermd wordt dan tevoren zijn de binnenruimten, voor zover ze niet reeds zijn volgebouwd. Het volbouwen van binnenruimten is voortaan niet meer mogelijk, doordat er regels komen over het percentage dat bebouwd mag worden en doordat de hoogte van de bebouwing wordt beperkt.

Conclusie

Overziend welke maatregelen er zijn genomen om de cultuurhistorische waarden van Binnenstad Oost effectief te beschermen, blijft alleen de regel ter bescherming van de binnenruimten over. In het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost is de bescherming eerder afgenomen dan toegenomen ondanks alle toezeggingen over het strenger regiem voor het beschermd stadsgezicht in de binnenstad. Binnenstad Oost hoort sinds de 17de eeuw bij de binnenstad. Het wordt tijd dat Binnenstad Oost op gelijke wijze wordt behandeld als andere delen van de binnenstad binnen de omwalling. Verder is opvallend dat er weinig verschil is tussen de bescherming van het beschermde en die van het onbeschermd deel van Binnenstad Oost. Wel zijn de cultuurhistorische waarden goed geïnventariseerd, maar wat ontbreekt is een beleid waarbij men deze waarden als uitgangspunt neemt voor verdere ontwikkeling. Neem als voorbeeld de Tuin van Hommes. Deze is geen monument, wel beschermd groen. Desondanks wordt hier totaal geen aandacht aan besteed, wordt hier hoogbouw omheen gepland zodat deze tuin ten dode is opgeschreven. Een kans voor verfraaiing van de omgeving wordt doodgepland. Te hoge bebouwing binnen het beschermd stadsgezicht zoals gepland op de hoek van het Damsterdiep en de Nieuweweg en het plan voor de hoek Oostersingel/Nieuweweg zijn in strijd met de bedoeling van het beschermd stadsgezicht, zoals de welstandscommissie al in het Jaarverslag van 2009 heeft gesteld.

Onze conclusie is dan ook: het bestemmingsplan Binnenstad Oost is vooral het resultaat van de wens om ontwikkelingen in de stad mogelijk te maken.

Er is daarbij misschien wel nagedacht over hoe men de cultuurhistorische waarden zou kunnen beschermen, maar dit leidde niet tot effectieve beschermende regels in het nieuwe bestemmingsplan.

De bescherming van de cultuurhistorische waarden van de binnenstad van Groningen

In het in het *Vriendenbulletin* van mei voorkomende artikel *Welstand en verder* is de collegebrief die eind februari verscheen besproken waarin wordt nagegaan hoe op korte termijn de cultuurhistorische waarden van de binnenstad beter kunnen worden beschermd. De bestemmingsplannen voor de binnenstad zijn nog in wording (de definitieve vaststelling van het plan voor Binnenstad Oost, de eerste van de drie binnenstadsplannen, wordt opgehouden door de bestuurscrisis in de stad) en ondertussen kan er maar raak gebouwd worden onder het regiem van de ruimtegevende bestemmingsplannen die de stad er nu op na houdt.

De maatregelen die in de brief van februari worden genoemd zijn dat in de bestemmingsplannen het gemeentebestuur aan de bebouwing *nadere eisen* kan stellen en dat in de welstandsnota *strengere toetsingscriteria* worden opgenomen, een wijziging die dus *op korte termijn* zou kunnen. Over de korte termijn gesproken, er ligt nu (7 maanden na de aankondiging) een voorstel dat de Raad nog moet behandelen.

De nadere eisen

In het voorgestelde bestemmingsplan voor Binnenstad Oost kan men inderdaad een passage over de *nadere eisen* aantreffen. Voor het beschermd stadsgezicht van Binnenstad Oost worden de nadere eisen als volgt geformuleerd (zie het plan regel 12 lid 12.2)

Burgemeester en wethouders kunnen nadere eisen stellen aan de hoeveelheid, de plaats en de afmetingen van de bebouwing, ten behoeve van het behoud (en herstel) van de ruimtelijke karakteristiek van het gebied, zoals beschreven in lid 12.1

De nadere eisen gelden dus niet voor het hele gebied van Binnenstad Oost maar alleen voor dat deel dat tot beschermd stadsgezicht is verklaard. Dat is het gebied langs het

Schuitendiep en de Turfsingel, het gebied tussen Achterom en het Damsterdiep en het gebied langs de zuidzijde van het Damsterdiep en langs het Voormalig Klein Poortje. Het beleid zoals aangekondigd in de collegebrief van februari zou betrekking hebben op de hele binnenstad binnen de 17e eeuwse omwalling, aldus de wethouder, maar dat blijkt dus niet het geval. Het stuk van Binnenstad Oost dat wel binnen de 17e eeuwse omwalling valt, maar niet tot het beschermd stadsgezicht behoort, valt er buiten.

De toetsingscriteria uit de welstandsnota

De wijziging die wordt voorgesteld heeft betrekking op p. 49 van de Welstandsnota 2008. Na de tweede alinea wordt toegevoegd:

Binnen het Beschermd Stadsgezicht (gebied 8 Historische Binnenstad) voldoet een bouwplan aan redelijke eisen van welstand wanneer het

- a) zich in schaal, maat, architectonische expressie, detaillering, materialisering en kleurgebruik voegt in en naar de bestaande ruimtelijke eigenschappen van de directe context van de aanliggende bebouwing dan wel de verkavelingskwaliteiten van het bouwblok of van de straat waarin of waaraan het gesitueerd is of
- b) van bovengemiddelde architectonisch-stedenbouwkundige kwaliteit is of
- c) voldoet aan een door de gemeente vastgesteld beeldkwaliteitsplan.

Op deze formuleringen valt het nodige af te dingen.

Wat lid a betreft wordt de werking teniet gedaan door het gebruik van de term *dan wel* aan het eind van de tweede regel. De term impliceert dat er bij de welstandsbeoordeling of naar de inpassing in de gebouwde context van de bebouwing wordt gekeken of naar de inpassing in de verkaveling. Dus als het gebouw maar past binnen de verkaveling hoeft het niet in de gebouwde context te passen en ook niet van bovengemiddelde archi-

tectonisch-stedenbouwkundige kwaliteit te zijn, en als het gebouw binnen de gebouwde context past mag het best de rooilijnen overschrijden. We kunnen ons niet voorstellen dat dit de bedoeling van de wethouder is. Dit leidt tot chaos in de Groningse binnenstad. Het bezwaar kan gemakkelijk worden ondervangen door in plaats van **dan wel** het woord **en** te gebruiken.

De leden b en c bieden ons inziens teveel ruimte aan het bouwen in afwijking van de context. Niet wordt beschreven wat de bovengemiddelde architectonisch-stedenbouwkundige kwaliteit inhoudt. Aan welke criteria moeten de ontwerpen voldoen? Is het zich voegen naar de context niet juist een criterium waaraan een gebouw van architectonisch-stedenbouwkundige kwaliteit moet voldoen? In hoeverre komt er een strengere beoordeling dan in het verleden: de formulering onder b biedt geen enkele garantie. Bij c ontbreken de criteria waaraan het beeldkwaliteitsplan moet voldoen.

Kortom, de regels zijn te vaag en bovendien polyinterpretabel en ze zullen onvrede bij burgers en opdrachtgevers veroorzaken doordat de beslissingen die de ambtenaren zullen nemen op basis van deze regels als willekeurige beslissingen zullen worden ervaren.

P. 49 van de welstands atlas, onderdeel van de Welstandsnota 2008

Strengere regels zijn duidelijke regels.

Het beste zal zijn de leden b en c weg te laten. Of in ieder geval, wil men ze toch handhaven, met duidelijke criteria aan te vullen.

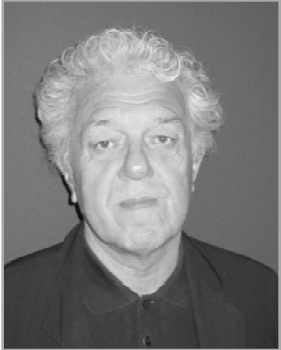
Al met al zijn de voorstellen teleurstellend. De cultuurhistorische waarden van de binnenstad vergen nog steeds een betere bescherming dan de nu voorliggende regels bieden.

De historische binnenstad en het beschermde stadsgezicht.

Er valt ons nog iets merkwaardigs op in de voorstellen. De geografische kaders verschillen bij de voorstellen. Bij de toetsingscriteria voor de welstand wordt het begrip historische binnenstad gehanteerd. Dat is het stadsgebied binnen de 17de-eeuwse wallen. Maar bij de nadere eisen van de bestemmingsplannen gelden deze uitsluitend voor de beschermde stadsgezichten van de binnenstad. Met andere woorden een deel van de Binnenstad Oost valt bij de nadere eisen buiten de prijzen zoals we hiervoor ook al opmerkten. Is dit een ommissie?

Als de wethouder de onderscheidende kaders wil handhaven valt het in ieder geval aan te bevelen het gebied dat het zonder de nadere eisen moet stellen te voorzien van *gebiedscriteria* 1) zoals deze ook gelden in andere gebieden van de stad met een vergelijkbare kwaliteit van bebouwing. Want de ensembles van bebouwing uit het eind van de 19e eeuw, de fraaie ensembles van S.J. Bouma uit de jaren dertig, hoogtepunt van volkshuisvesting, en het ensemble van de architect Saville verdienen dat ten volle.

1) Gebiedscriteria: een gebiedstype vertoont samenhang in de verschijningsvorm van de bebouwing, in de stedenbouwkundige opzet of in het landschap. Er kunnen welstandscriteria in de welstandsnota worden opgenomen om die samenhang te in stand te houden, bijvoorbeeld over de dakhelling, over de vorm en plaats van dakkapellen, materiaalgebruik, kleur, maat en schaal van de gevelindeling. Deze criteria zijn in Binnenstad Oost van belang voor het behoud van de architectonische eenheid van ensembles zoals de ensembles van Saville en Bouma en de 19de-eeuwse ensembles.

Niek Verdonk, stadsbouwmeester van Groningen

“Groningen had een enorme naam bij ons op de TH te Eindhoven. Dat kwam door de Doelstellingennota uit 1976 die Max van den Berg als jong wethouder publiceerde. Geen grootschalige complexen of grote verkeersdoorbraken meer in de stad. De stad was meer dan alleen verkeer, kantoren en warenhuizen. De nota stond voor een herbergzame stad, een stad waar mensen elkaar tegenkwamen en ontmoetten, kortom een stad van de menselijke maat”.

Ik praat met ir. Niek Verdonk, Stadsbouwmeester van onze stad die gepassioneerd vertelt van Groningse beleid op het gebied van de inrichting van de stad. Hij studeerde in de jaren '70 voor bouwkundig ingenieur te Eindhoven. Verdonk: “Nergens werd zo vroegtijdig en systematisch in de stedenbouw de weg ingeslagen die moest leiden tot een stad van de menselijke maat als in Groningen. We hadden een speciaal collegedictaat op de hogeschool dat alleen maar over Groningen ging. Ik ben mijn professionele loopbaan in Utrecht begonnen. Toen kwam er een vacature langs voor Groningen. Als me dat nou zou mogen overkomen, dacht ik. Ik ben toen nog door Max van den Berg aangenomen. Maar hij vertrok en mijn eerste werkdag viel samen met die van zijn opvolger Ypke Gietema. Groningen was het Mekka van de stadsvernieuwing. We kregen hier excursies van architecten langs uit de hele wereld. Die *Doelstellin-gennota* is tot op de dag van vandaag leidend in onze stad. In de jaren '90 heeft Gietema een grote prijs gekregen, de *Maaskantprijs*. Bij die gelegenheid verscheen een boekje met als titel *Omslag*. Maar volgens mij was de omslag al opgetreden toen Gietema de teugels overnam.”

Goudappel

“Goudappel was in Groningen de grote man van de plannen voor grootscheepse verkeersdoorbraken in de binnenstad. Toen ik hem leerde kennen- ik ben notabene bij hem afgestudeerd- was hij al “bekeerd”! We

hebben onlangs een maquette ontdekt die de geplande grote verkeersdoorbraken laat zien. Die maquette gaan we tentoonstellen. Het roept een heel goed beeld op van het beleid van toen. Om het beleid uit te voeren had het gemeentebestuur al zo'n 2000 tot 3000 woningen aangekocht. Daar moest wat mee gebeuren toen *Goudappel* niet doorging. Mijn eerste grote klus was de zogeheten *Operatie Binnenstad II*. Een aantal van deze woningen was in zo'n slechte staat geraakt dat ze niet meer konden worden gerenoveerd. In deze operatie werden 153 woningen op ca. 30 locaties vervangen. *De Laan* achter de Harmonie was zo'n locatie. De plannen kwamen van circa twaalf architecten. Dat paste prima in het verhaal van Van den Berg: contextueel, kleinschalig en aansluiten bij de hoogte van de stad.“

Redelijke bescherming

Maar hoe zit het dan met die ruimtegevendende bestemmingsplannen van het afgelopen decennium, vraag ik. Past dat wel bij het verhaal over Van den Berg? Verdonk: “De stad heeft maar één grote verkeersdoorbraak gekend, namelijk bij de kop van de Oosterpoort. Voor de rest is de goddelijk mooie plattegrond van onze stad bewaard. Met prachtige stille plekken als het Martiniekerkhof, midden in de stad! Naast de plattegrond is de stereometrie van belang, dus de hoogte en de architectuur, hoe het er uitziet. Wat de hoogte betreft, ons uitgangspunt is dat de bebouwing aan

de singels en de pleinen en de hoofdtoegangswegen hoger mag dan wat er nu staat. En ook van de andere straten kun je niet zeggen dat we de panden beschermen op de 17de-eeuwse en middeleeuwse hoogte. Groningen moet geen Brugge worden. De stad moet ook dingen mogelijk maken. Al met al vind ik dat we redelijk beschermen. Maar ik geef toe, er zijn wel een aantal ongelukken gebeurd maar dat zijn we aan het repareren”

De compacte stad

“We hebben dus niet voor het intensieve autoverkeer in de stad gekozen. Dat had tot gevolg dat we de stad werden van het fietsverkeer en van het openbaar vervoer. En dat leidde onder wethouder Gietema tot het beleid van de *compacte stad* waarvoor we in de bestemmingsplannen ruimte moesten geven om zoveel als mogelijk alle stedelijke functies in de stad een plaats te geven, zoals aan het ziekenhuis, de rechtbank en de universiteit. Qua architectuur is dit niet altijd goed uitgekapt. Op de hoek van Oude Boteringestraat en Noorderhaven bijvoorbeeld is dat wel wat uit de hand gelopen. Toch vind ik dat er niet zoveel excessen zijn geweest. Neem nu het Zuiderdiep. Het profiel van de straat is zo breed dat je hier kunt intensiveren en hoger kunt gaan bouwen.”

Studentenhuisvesting

Als ik over het vandaag de dag nogal beladen onderwerp van de studentenhuisvesting begin, beklemtoont Verdonk de betekenis van al die jongelui voor de stad: “Zonder die 35 000 studenten die hier wonen was Groningen niet anders dan al die andere steden in het land van vergelijkbare omvang. We moeten ze koesteren. We hebben geen campus en bijna geen studentenflats. Het is een groot goed al die studenten in de stad. Maar hun aantal gaat het laadvermogen van de wijken zo langzamerhand soms wel te boven. Vandaar onze *Bouwjong*-plannen die aan de rand van de binnenstad zullen worden gerealiseerd. Deze huisvesting moet op de woningmarkt de concurrentie aangaan met de huissjermelkers en de speculanten de wind uit de zeilen gaan nemen. Per slot moeten de studenten de stad niet overnemen. We moeten ook aantrekkelijk blijven voor gezinnen met kinderen.

Ik woon zelf temidden van studenten en ik sla ook om half een op de muur of het niet minder kan. Maar in de stad moet je met elkaar leven en verdraagzaam zijn. Dat geldt evenzeer ten aanzien van de prostitu-

tie en de druggebruikers. We zijn per slot de enige stad boven Zwolle!”

Weerstanden

“Onze mensen moeten soms de volkswrede trotseren als ze op een bijeenkomst met de inwoners een plan moeten toelichten. Maar ik begrijp het wel. De mensen voelen zich dan machteloos. Ik zou het ook niet fijn vinden als voor mijn deur een flat gebouwd wordt. Achter mijn tuin is een huis opgeplust met een vierde verdieping. Dan ervaar je de intensivering van de stad niet altijd als prettig. Maar de intensivering als beleid gaat vóór het individuele belang. Dat beleid wil voorkomen dat mensen naar Winsum en andere gemeenten in de omgeving wegtrekken. Neem de wijk Vinkhuizen. Hier is erg geïntensiveerd waardoor bij menigeen zonlicht werd weggehaald. In de buurt van het vernieuwde winkelcentrum zijn hoge gebouwen opgeschoten. Maar we hebben voor betaalbare woningen gezorgd. En we hebben de wijk mede hiermee gered. Ik kreeg notabene laatst een fles wijn op het wijkoverleg! Ik ben ontzettend gelukkig met een college en een gemeenteraad die voor de *intense stad* heeft gekozen en aan dit uitgangspunt bij de belangenafweging weet vast te houden”.

Grote Markt

Nadat we in ons gesprek enkele ingrepen in de stad hebben gewaardeerd (zo is Verdonk niet gelukkig met de situering van het gebouw van Academie Minerva op het Zuiderdiep waardoor het perspectief van het “open” Gedempte Zuiderdiep is weggehaald -een provocatie van Max van den Berg persoonlijk- en hij het nieuwe kantoor van Nijestee op het Damsterdiep te hoog gebouwd vindt) komen we onvermijdelijk uit bij de Grote Markt. Verdonk: “Bij de herbouw in de jaren vijftig na de verwoesting van 1945 lijkt het vooruitgangsgeloof in de stad heel sterk te zijn geweest. Er zijn overeenkomstig de inzichten van die tijd grote panden gebouwd. Maar deze oplossing is niet in de harten van de Groningers gaan zitten. Je kunt niet strafeloos iets bouwen dat kennelijk niet past. Dat wordt “afgestoten”. De oostwand verplaatsen we nu waardoor de Grote Markt intiemer wordt en de serie pleinen van west naar oost wordt voortgezet met de Nieuwe Markt.

En aan de oostwand komen nieuwe, moderne gebouwen maar met een klassieke uitstraling, gebouwd met de thema's uit het verleden”.

Tom van der Meulen

“De baan die ik nu heb vind ik de leukste” zegt Tom van der Meulen. “Toen ik bij de provincies Zeeland en Friesland werkte moest je eigenlijk zeggen wat de provinciale besturen zeiden maar nu ik college geef aan een stelletje geografiestudenten kan ik zeggen wat ik er zelf van vind”.

Op dinsdag 20 november aanstaande spreekt planoloog dr. Tom van der Meulen 's avonds om 8 uur in het Heerenhuis aan de Spilhuizen over het onderwerp “Overheids-planning, je kunt je er niet aan onttrekken”. Hij zal zijn stellingnames met voorbeelden uit de Groningse praktijk toelichten. Voor de redactie alle aanleiding hem te interviewen en bij de Vrienden te introduceren.

Van der Meulen groeide op in Friesland. Na zijn middelbare schooltijd vertrok hij naar Amsterdam om aan de VU sociale geografie te studeren. “Ik koos als hoofdvak stadsgeografie-planologie. Na mijn studie kon ik als onderzoeksplanoloog aan het werk bij de Provinciale Planologische Dienst (de P.P.D.) van Zeeland. Het is tenslotte dertien jaar Middelburg geworden. Daar heb ik de spanning leren ervaren tussen een “technische dienst” als de P.P.D. en een beleidsdienst bij de overheid”

De positie van de onderzoeker

“Na Middelburg werd het Leeuwarden. Het was de tijd dat de P.P.D.'s verdwenen. Ik werd coördinator planologisch onderzoek bij de afdeling Onderzoek die in Friesland ontstond door de samenvoeging van de onderzoeksactiviteiten van de P.P.D., het welzijnsorgaan en het Economisch Technologisch Instituut Friesland. Op aandrang van de Friese Provinciale Staten werd een statuut ontworpen dat de onafhankelijke positie van het onderzoek ten opzichte van het beleid moest garanderen. In theorie was dat prachtig maar de praktijk was toch een wat andere. Als we evaluatief onderzoek deden naar het gevoerde beleid kregen we te horen dat we te kritisch en te lastig waren. Echt onafhankelijk onderzoek is een verre van eenvoudige zaak. Dat geldt ook als je met de onderzoeksopdrachten naar buiten gaat. De onafhankelijke onderzoeksbureaus neigen er toe tegemoet te komen aan de verwachtingen die de opdrachtgever ten aanzien van zijn beleid heeft. De schoorsteen moet wel blijven roken.

Wat in Friesland gevoelig lag was het onderzoek naar het kleine-dorpen-beleid. Friesland telt 400 dorpen en het idee leeft dat de kleine dorpen horen bij de Friese identiteit. Als je daar aan kwam was Leiden in last.”

Proefschrift

“Tenslotte ben ik in het onderwijs terecht gekomen. Ik ben als vervanger van enkele zieke collega's aan de Rijksuniversiteit Groningen begonnen. Ondanks handicaps als mijn leeftijd, mijn geslacht en mijn niet gepromoveerde status kreeg ik een vaste aanstelling bij de afdeling Planologie van de faculteit der Ruimtelijke wetenschappen.

Aan mijn promotieonderzoek ben ik in 2002 begonnen en daar ben ik heel wat jaren mee

onderweg geweest. *Planning tegen beter weten in* heet het boek. Ik heb de tegenwoordige aanpak in de planologie afgezet tegen de klassieke planologische opvatting. Tegenwoordig zijn de gemaakte keuzes niet afgewogen maar passend in een discours zoals men dat noemt. Als planoloog ben je tegenwoordig waarnemer. Processen en afwegingen worden waargenomen en beschreven en niet per definitie op zich zelf kritisch bekeken. Heel belangrijk is dat je draagvlak constateert. Als er draagvlak is zijn alle beleidskeuzes bijna bij voorbaat gelegitimeerd.

In de klassieke opvatting is planning een zaak van het maken van bewuste keuzes die bij voorkeur goed worden afgewogen. Daarmee ben je als planoloog deelnemer, intervenieerder in het proces. In mijn dissertatie houd ik een pleidooi voor de klassieke opvatting. Planningsprocessen moeten het product zijn van rationele keuzes, ook al weet ik dat je dat nooit helemaal tot het einde kunt volhouden. Er zitten altijd irrationele kanten aan al was het alleen al omdat je kind van je tijd bent.”

Verzwakking van het draagvlak

Als ik Van der Meulen vraag hoe het toch komt dat bij allerlei grote projecten waarvan de voorbereiding vaak jaren vergt het draagvlak onder de bevolking kleiner wordt, zoals dat in Groningen met het Forum en de regiotram het geval is, laat hij mij een bladzijde uit zijn boek zien. Een grafiek toont een paar snijdende lijnen die in een oogopslag de lezer duidelijk maken dat naarmate het plan verder concreetiseert de inspraakbehoefte toeneemt. En dan zijn er in het proces al allerlei beslissingen gevallen. Van der Meulen: “Dat heet het *Collingridgedilemma*. Het draagvlak vermindert als de burger scherper voor de bril krijgt wat er precies gaat gebeuren, met name als dat anders is dan hij het zich heeft voorgesteld. Neem bijvoorbeeld het beeldkwaliteitplan van de nieuwe Oostwand van de Grote Markt. Dat is een abstractie waar de burger niks van vindt. Het wordt anders als het concrete ontwerp voor een gebouw van de Oostwand op tafel komt. Hoe kijk je als eenvoudig burger tegen het planningsproces dat de overheden ondernemen aan, daarover wil ik het op 20 november hebben als ik voor de Vrienden van de Stad spreek. Zaken als de regiotram, Meerstad en de Oostwand zal ik zeker de revue laten passeren”.

Hinckaertshuis

Binnenkort verschijnt het boek "Hinckaertshuis, zeven eeuwen bouwhistorie en bewonersgeschiedenis". Ter gelegenheid daarvan had ik onlangs een gesprek met de bewoners.

Zij namen het initiatief tot de uitgave van het boek.

Portret van Willemien Hinckaert

“Hoe haal je het in je hoofd zei mevrouw Overdiep toen we hier in 1986 gingen wonen. Je komt er krom weer uit. Maar ik beschouw het nog steeds als een geschenk, wonen in een huis met een verhaal”, zegt mevrouw Barneveld als ik haar en haar man vraag hoe het is om in een van de oudste huizen van de stad te wonen.

Ze wonen sinds 1986 in het Hinckaertshuis, in de Oude Kijk in 't Jatstraat, het huis met de hoge stoep. Barneveld, van beroep restauratiearchitect, vraagt zich

af of het van oorsprong middeleeuwse huis in het begin al woonhuis was. Hij typeert het als een pakhuis, een handelshuis waarin pas in tweede instantie mensen zijn gaan wonen. Dat de woonverdieping met de ingang deur zo hoog boven het straatniveau ligt, is wel typisch middeleeuws. Het steenhuis was daardoor beter verdedigbaar. Boven in het huis zitten voor en achter nog een paar schietgaten in de muur. “Nou ja, zo noemen ze dat. Ik noem het inspectiegaten. Je kon door de smalle gaten die tapsgewijs toelopen in ieder geval de omgeving waarnemen”, zegt Barneveld.

Ouderdom

Barneveld: “Stadsarcheoloog Kortekaas denkt dat de kavels in dit gebied oorspronkelijk hebben doorgelopen vanaf de panden die aan de Boteringestraat stonden tot de Hoge der A. Vervolgens ontstonden kloostercomplexen, achter de huizen van de Boteringestraat gelegen, en pas toen kwam daar weer achter, in derde positie, ons huis. De aanleg van de Oude Kijk in 't Jatstraat was het sluitstuk van de ontwikkeling.

De kap is gebouwd van hout van de tamme kastanje. Dat is heel bijzonder want dat komt zover wij weten nergens anders voor. Dat betekende een dateringsprobleem want er was dus geen dendrologische vergelijkingsbasis.

Gelukkig hebben we in de kap ook stukjes eikenhout ontdekt waardoor er toch

kon worden gedateerd. Omstreeks het jaar 1290 moet het huis zijn gebouwd. In 1450 is het zijhuis waarvan de nok evenwijdig aan de straat loopt, gebouwd en tenslotte dateert het achterhuis van 1477." Naast dit complex is het Mepsche gasthuis gesticht. Op de gevel wordt de stichtingsdatum vermeld, 24 september 1479. Dertien dames konden hier terecht die door de stichting voorzien werden van turf, bier en haring. In de stichtingsacte is vastgelegd dat de bewoner van het Hinckaertshuis deel uit kan maken van de voogdij."

Boek

Bij de restauratie van het huis zijn Barneveld en zijn vrouw gaan nadenken over het schrijven van een boek over het huis. Dat bleek een gigantische klus. Mevrouw Barneveld : "Er is wel drie keer aan begonnen. Tijdens de restauratie van het huis is een nauwkeurig restauratiedagboek bijgehouden waarin beschreven werd wat bij het werk aangetroffen is. Op een open monumentendag kwamen we een publicist tegen die verklaarde wel zin te hebben in het schrijven van een boek over het huis. We zijn toen mensen bij elkaar gaan zoeken die van- uit hun vakgebied een bijdrage zouden kunnen leveren aan de publicatie. We hadden zoiets van nou moet het gebeuren. Anders komt het er misschien niet meer van."

Barneveld: "De gemeente heeft het project zeer gesteund door bouwhistoricus Taco Tel een uitgebreid bouwhistorisch onderzoek te laten doen. De gemeente stelde hem in de gelegenheid er de nodige tijd aan te besteden. We hebben uiteindelijk zeven schrijvers om de tafel gekregen. Er is heel veel vergaderd en lekker gegeten. Het resultaat was een kruisbestuiving tussen bouwhistorici, een kunsthistorica en gewone historici. Zo konden we bepaalde ingrepen in het huis beter dateren doordat bij het historisch onderzoek werd vastgesteld wanneer bewoners trouwden of nieuwe bewoners het pand betrokken. Dat waren de momenten waarop er verbouwd werd." Het boek is nu praktisch klaar en zal medio november verschijnen. 1)

Bewoners

Bij het verschijnen zal ook een kleine tentoonstelling over de bewoners worden

georganiseerd in het tegenover het Hinckaertshuis gelegen Universiteitsmuseum. Barneveld: "Er hebben nogal wat professoren in het huis gewoond, vandaar. Het boek is heel breed van onderwerp, veel breder dan alleen de bouwhistorie." In ons gesprek passeren vele namen de revue. Siert de Mepsche en Otto ter Hansouwe zijn de oudst bekende bewoners. Ze wonen hier in de 15de eeuw. Dat betekent dat er geen namen bekend zijn van de bewoners van de eerste 150 jaar. Het huis is genoemd naar de familie Hinckaert die hier omstreeks 1600 resideerde. Adriaen Hinckaert was een vooraanstaande medewerker van de bekende stadhouder De Robles, een kleinzoon van hem, Adriaen Clant, behoort tot de ondertekenaars van de vrede van Munster. De hoogleraar in de medicijnen 's Graeuwen heeft in het huis bijzondere sporen nagelaten. Ik word naar de achterkamer van het huis geleid om naar het behang te kijken dat naar de mode van de tijd waarin 's Graeuwen leefde beschilderd is met allerlei decoraties ontleend aan Pompei dat net werd opgegraven. Kunsthistorica mevrouw Roggen is er in geslaagd de herkomst van de decoraties uit modellenboeken te achterhalen. En eveneens de herkomst van een tweetal op het behang geschilderde portretten. Het ene portret is getekend naar het portret van Boerhaave op zijn epitaaf in de Pieterskerk te Leiden, het andere is een grafvaas van Vondel, twee mannen die hij zeer moet hebben bewonderd.

In de 19e eeuw komt de familie Star Numan het huis bewonen. Mevrouw Heldring-Star Numan bewoonde het huis tot ze in hoge ouderdom omstreeks 1980 overleed. Het huis is toen verkocht aan de monumentenmakelaar Oosterhof uit Den Haag. Barneveld: "Wij raakten als architectenbureau bij de restauratie betrokken en op een gegeven moment zei Oosterhof: "Jullie moeten er maar gaan wonen. En dat doen we nu al 26 jaar met heel veel genoeg."

1) De titel is *Het Hinckaertshuis - zeven eeuwen bouwhistorie en zijn bewoners*.

De tentoonstelling *Achter de gevel, grepen uit de geschiedenis van het Hinckaertshuis* is te zien vanaf 16 november.

De Sint-Jozefkerk, een jubileum

Op 11 maart 1874 valt in de Tweede Kamer een belangrijk besluit. Ons nationale militaire concept wordt herzien. De vestingsteden zullen hun vesting gaan verliezen. De ervaringen van de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) dragen sterk bij aan dit besluit. Groningen steekt de vlag uit. De stad kan gaan uitbreiden over het omliggende gebied. Nog steeds bevindt zich in de oude raadszaal van het stadhuis een door O. Eerelman geschilderd vreugdebetoon over dit besluit.

Voor het aanzien van de stad zijn de gevolgen ingrijpend. Het bolwerk, al honderden jaren oord van verpozing voor zovele stadgers op hun vrije zondagmiddag, verdwijnt. Alleen de noordwestelijke dwingers zullen in een stadspark worden veranderd, het Noorderplantsoen. Aan de zuidkant wordt ruimte gemaakt voor de bouw van woningen voor de aanzienlijke burgerij. En de rooms-katholieken verwerven een terrein op wat nu heet de hoek van de Verlengde Oosterstraat en de Radesingel. De kerk moet *de vele arme en onbemiddelde bewoners van den omtrek*, voor zover katholiek, de gelegenheid bieden hun godsdienstplichten te vervullen. Daarbij wordt dan gedacht aan de zich ontwikkelende Oosterpoortwijk, aan de overzijde van het Verbindingskanaal gelegen. Het bouwterrein blijkt niet helemaal zonder probleem. Om de kosten te drukken zal de parochie het grondwerk in eigen beheer uitvoeren. Men verwacht de vaste zandlaag op 2 à 3 meter diepte te vinden waarop dan het fundament kan worden aangebracht. Maar bij de koorgevel aan de kant van de Rademarkt blijkt, dat veel dieper moet worden gespit om bij de zandlaag te komen. Bij de frontgevel en de toren aan de zuidkant moet stevig geheid want hier bevindt zich de oever van de pas gedempte stadgracht Een lelijke tegenvaller, met name financieel.

De katholieken en de stad

De Sint-Jozefkerk wordt op 25 mei 1887 ingewijd en is daarmee 125 jaar oud. Ter gelegenheid van dit jubileum is een prachtig uitgegeven monografie met een beschrijvend karakter over de kerk verschenen.

In het eerste hoofdstuk komt de geschiedenis van de katholieken in de stad aan de orde. Als

in 1594 de beide stadhouders Maurits en Willem Lodewijk de stad veroveren en onder de Unie van Utrecht brengen, is het gedaan met de katholieke dominantie. Ze raken hun kerken kwijt aan de gereformeerde kerkgemeente en moeten zich tevreden stellen met kleine huiskerken die onopvallend via steegjes te bereiken zijn. De oudste statie is van 1608 in de Guldenstraat, waar nu boekhandel Selexyz is gevestigd. Wanneer ze de statie in 1836 verlaten omdat de Broerkerk tegenover de Academie hen door de overheid wordt toegewezen, wordt deze het huis van ds Hendrik de Cock en zijn Afgescheiden gemeente. Wie had gedacht dat de onderdrukte katholieken in de 17de en 18e eeuw vreedzaam zouden samenleven heeft het mis, zo blijkt. Gaan de twisten bij de calvinisten over de rechte leer, bij de katholieken gaat de strijd tussen de regulieren (de geestelijken die tot een orde behoren) en de seculieren (de wereldheren) en wel over de "klandizie" van de beminde gelovigen. Zo trekt tot chagrijn van de wereldheren de Jezuïetenstatie achter de Hoë der A, gesticht in 1630, de rijke katholieken. De zorg voor de armen die per statie wordt geregeld is voor deze statie veel minder een probleem dan bij de armere staties het geval is. Als de katholieke gelijkberechtiging in de 19e eeuw tot stand komt en de katholieke emancipatie losbreekt, komt aan het eind van de 19e eeuw een indrukwekkend bouwprogramma van monumentale kerken tot stand in Groningen. Gereed komen in 1887 de Sint-Jozefkerk, nog in hetzelfde jaar de Paterskerk van de Jezuïeten aan de Gelkingestraat, in 1895 de Sint-Martinuskerk ter vervanging van de nog uit de Middeleeuwen stammende Broerkerk aan het Academieplein en in 1913 de Heilig

Hartkerk aan de Moesstraat. De man die, met uitzondering van de Paterskerk, voor het katholieke bouwprogramma verantwoordelijk is, is de pastoor Elsen die er goed in slaagt de rijke katholieke inwoners van de stad tot ruime donaties in de vorm van giften en legaten te bewegen. Overigens is het nog steeds geen koek en ei tussen de Jezuïeten en de wereldheren. De pastoor ziet de kerkbouw van de Jezuiten met lede ogen aan en moet alles op alles zetten om zijn Sint-Jozefkerk eerder gereed te hebben dan de Paterskerk. Hij wint met een neuslengte en kan de parochianen dus al eerder laten wennen aan de gang naar zijn kerk.

Het kerkgebouw

De eisen die aan de te bouwen Sint-Jozefkerk worden gesteld zijn, dat het een eenvoudig en solide gebouw moet worden met een duizendtal zitplaatsen. En men koestert de ambitie dat de kerk *de verfraaiing der stad zeer bevordert*. De man die hiervoor moet zorgen is P.J.H. Cuypers (1829-1921), befaamd architect van het Rijksmuseum en van het Centraal Station te Amsterdam en van tal van rooms-katholieke kerken. Het ontwerp laat een driebeukige kerk zien zonder transept. Prototype is de middeleeuwse Broederkerk te Zutphen. De hoge luchtbogen boven de daken van de zijbeuken die dienen om de druk van het middenschipgewelf af te leiden, tref je zowel aan bij de kerk in Zutphen als in Groningen. Een bijzonder mooie toevoeging aan de kerk is de zeskantige, ranke, ijle toren

Een katholiek programma

De huidige plebaan van de Sint-Jozef kathedraal (de kerk is sinds 1980 kathedrale kerk van het bisdom), tevens pastoor van de parochie, R.R.B.M. Wagenaar schrijft in het *Woord vooraf* van het boek over de betekenis van een kerkgebouw voor de katholiek. De kerk is een plaats van samenkomst maar tevens *een huis van God, poort van de hemel*. Het is een *voorafbeelding van het hemelse Jeruzalem*. In 1887 wanneer de kerk in gebruik wordt genomen is van die voorafbeelding nog geen sprake. Het zal 35 jaar duren voor de inrichting met altaren, gebrandschilderde ramen, schilderijen en decoraties met al zijn rijke symboliek voltooid wordt. In dit project, bekostigd door goedgunstige gevers als bijvoorbeeld het echtpaar Rijkers-Lubbers, heeft Cuypers nog een werkzame hand gehad en het eindresultaat is dan ook harmonieus te noemen, een goede uitwerking van de idee van de voorafbeelding van het hemelse Jeruzalem. De Sint-Jozefkerk is daarom zo bijzonder, zo schrijft Wagenaar, omdat de hele inrichting en decoratie *zo'n compleet beeld geeft van wat een katholieke kerk wil zijn*.

Waardering

Kunsthistorisch beschouwd is de Sint-Jozefkerk in zijn bouw en in zijn inrichting een

neogotisch kunstwerk. De katholieken grijpen honderd jaar geleden graag terug op de Middeleeuwse gotiek. Terwijl de protestant in ons land een voorkeur koestert voor de Hollandse renaissance uit de tijd van de uit de Opstand voortgekomen Republiek. We zien dat in onze stad terug in de neorenaissance stijl waarin academiegebouw en provinciehuis in het begin van de 20e eeuw worden opgetrokken. De waardering voor de historiserende stijlen loopt echter sterk terug in de 20e eeuw en eigenlijk is het een klein wonder dat de inrichting van de Sint-Jozefkerk zo goed bewaard is gebleven. Dat is later met de Sint-Martinuskerk, ook een Cuypers-kerk, wel anders gegaan maar dat valt niet meer waar te nemen want deze kerk heeft in de jaren '80 van de vorige eeuw plaats moeten maken voor de Universiteitsbibliotheek. De mindere waardering voor de neogotiek toont zich in de geringe bereidheid die de rijksoverheid aan de dag gaat leggen om de restauratie van neogotische voortbrengselen te subsidiëren. Dat blijkt bijvoorbeeld als de toren van de Sint-Jozefkerk in de jaren '50 dringend restauratie behoeft. De kerk vraagt subsidie aan bij de gemeente. Het college van B. en W. is geneigd de restauratie van de toren voor 20% te bekostigen omdat *een bouwwerk als het onderhavige het stadsbeeld van Groningen mede een bepaald fraai aanzien geeft*. In de gemeenteraad maakt de aanvraag de tongen los. Argumenten worden aangevoerd als: de overheid dient kerken niet te subsidiëren. Als de katholieken over imposante kerkgebouwen willen beschikken is dat uitsluitend hun zaak. Bovendien kunnen de middelen makkelijk worden opgebracht door de wereldkerk. Maar bij de stemming in de raad blijkt dat alleen het GPV, voorloper van de CU, niet door de knieën gaat: het GPV blijft tegen. Dan steken provincie en rijk een spaak in het wiel: volgens de rijksoverheid is de toren uit een oogpunt van monumentenzorg niet van voldoende betekenis en de kerk wordt afgedaan als een slecht voorbeeld van Cuypers' gotiek

Echter, het kunsthistorische tijt keert weer. In 1995 wordt in een belangrijke tentoonstelling in het Rijksmuseum *De Lelijke Tijd* de historiserende interieurkunst van de 19e eeuw gerehabiliteerd. De Sint-Jozefkerk is dan al op de rijksmonumentenlijst geplaatst. En tegenwoordig wordt de kerk beschouwd als een authentiek en mooi en gaaf voorbeeld van de Cuyperiaanse gotiek.

Van volkskerk tot kathedraal, de Sint-Jozefkerk in Groningen, Groningen 2012, redactie drs. E.O. van der Werff en dr. A. Hilhorst.

Reinier Baarsen, *De Lelijke Tijd*. Pronkstukken van Nederlandse interieurkunst 1835-1895, Amsterdam 1995, Rijksmuseum

Middeleeuws Groningen komt tot leven

Al vanaf 1 december 2011 is in het Noordelijk Scheepvaartmuseum de film 'Groningen in 1470' te zien, een virtuele reconstructie van de stad Groningen in de late Middeleeuwen. De film is gemaakt door Los Digitalos in samenwerking met een wetenschappelijk adviescomité be-

De stad van bovenaf gezien.

staande uit prof. dr. Dick de Boer, dr. Jan van den Broek, drs. Gert Kortekaas en drs. Taco Tel. Het scenario is van Wil Schackmann.

Wat is te zien op deze film?

In het begin van de film varen we als het ware over het Reitdiep naar het middeleeuwse Groningen. Daar volgt een rondleiding door de stad. Grethe, het dienstmeisje van de familie Canter, vroegere bewoners van een van de gebouwen van het Groninger Scheepvaartmuseum, brengt ons langs middeleeuwse panden naar de Grote Markt, in die tijd de Breede Merkt genaamd.

Van de gebouwen daar is alleen het schip

Grote Markt, westzijde. Het grote gebouw rechts is het Raad- en Wijnhuis.

van de Martinikerk herkenbaar, de toren ontbreekt. Deze was in 1465 door de bliksem getroffen en in 1468 ingestort. Op de film is te zien dat de eerste stenen voor de herbouw van de toren worden gelegd.

In het A-kwartier zien we de Vismarkt met de Onze Lieve Vrouwe der A-kerk en de Brugstraat met het Gotisch Huis en het Canterhuis (de middeleeuwse panden van het Scheepvaartmuseum).

Voor de A-poort, waar nu de A-brug ligt, volgen we rechtsaf de Hoge der A. In de middeleeuwen was dit de rand van de stad. Op de westelijke oever van de A (de huidige Lage der A) was een aarden wal opgeworpen. Hier was de haven. Op de oostelijke oever (de huidige Hoge der A) stond een hoge stenen stadsmuur, met daarachter koopmanswoningen, pakhuizen en brouwerijen.

We werpen een blik op de vele kloosters die tussen de Oude Boteringestraat en de Oude Kijk in 't Jatstraat liggen. In het oosten van de stad ligt de Poelepoort. Als we daar de stad uit gaan, zien we twee kanalen: het Damsterdiep en het Schuitendiep.

In de Peperstraat nemen we een kijkje in het Sint-Geertruidsgasthuis. Aan de zuidkant van de stad wordt gewerkt aan een aarden verdedigingswal en een nieuwe gracht. Daarachter liggen nog de oudere dubbele gracht (het huidige Gedempte Zuiderdiep) en de stadsmuur met twee poorten: de Herepoort en de Oosterpoort. We wandelen de hele Herestraat door om uiteindelijk weer terug te komen op de Grote Markt.

Tijdens de wandeling krijgen we informatie over het leven in de middeleeuwse stad:

De Martinikerk met de eerste stenen van de Martinitoren.

waarmee verdienen de Groningers hun brood, hoe werd de Raad gekozen en hoe bleef de stad schoon en brandveilig. Om het beeld van het middeleeuwse stadsleven zo realistisch mogelijk te maken is de stad bevolkt door virtuele personen. We kunnen

Doorkijkje door de A-poort: de Brugstraat met daarachter de Onze Lieve Vrouwe der A-kerk.

mensen aan het werk zien op de markt en in de haven. We komen ossenkarren tegen en zelfs varkens. Schaduwen en achtergrondgeluiden maken de sfeer compleet.

In een film van 20 minuten kun je niet de hele middeleeuwse stad zien. Het Noordelijk Scheepvaartmuseum heeft daarom

Oude Boteringestraat, gezien vanuit het noorden

ook een volledig navigeerbare versie van de reconstructie laten maken. Op een aparte computer in het museum kunnen bezoekers zelf door de middeleeuwse stad dwalen.

Schuitendiep: mannen lossen de lading van een snabbe.

De film 'Groningen in 1470' wordt dagelijks doorlopend vertoond in het Noordelijk Scheepvaartmuseum in de Brugstraat in

Groningen. Voor meer informatie zie www.noordelijkscheepvaartmuseum.nl.

1) Het scenario werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Huis van de Groninger Cultuur.

TINEKE VOOLIS

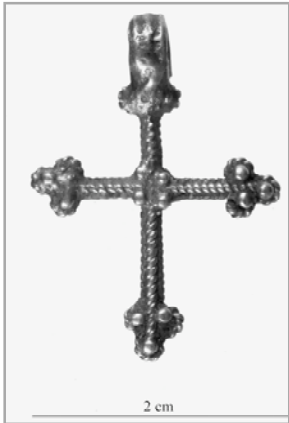
Reactie op de film

Het zien van deze film is een bijzondere ervaring. Doordat het middeleeuwse stratenpatroon van de Groningse binnenstad tot in onze tijd bewaard is gebleven kan de toeschouwer zich goed in de middeleeuwse stad verplaatsen. Vooral de wandeling vanaf de A-poort door de Brugstraat via de Vismarkt naar de Grote Markt is heel goed herkenbaar. Je krijgt een indruk van de bebouwing in die tijd, grote forse huizen met daarachter grote tuinen. Er is gepoogd een reconstructie van de gevels te maken, van de meeste huizen is niet bekend hoe ze er werkelijk uitzagen.

Ondanks de grote kwaliteit van de film zijn er een aantal zaken die ontbreken. Het is niet realistisch dat de stad zo schoon is, nergens is rommel te zien. Er groeit geen gras tussen de stenen. Hoewel er in de middeleeuwse steden veel dieren op straat liepen, zie je nergens mest liggen. De huizen zien eruit of ze gisteren gebouwd zijn.

Nergens zie je een huis in aanbouw of wordt een huis gesloopt. Wel is er een huis waar brand is geweest, dat er geblakerd maar verder geheel gaaf uitziet. In de Steentilstraat kan men zien hoe een huis er uitziet na een forse brand. Ook niet realistisch is dat je zo weinig mensen op straat ziet. De stad lijkt uitgestorven. Weliswaar heerste er in 1468 een pestepidemie, maar Groningen was rond 1470 al een belangrijk centrum van handel en nijverheid waar veel activiteit op straat moet zijn geweest. Niet de pest, maar gebrek aan geld bij de opdrachtgevers voor de film is de oorzaak van de leegte op straat: het maken van bewegende 'mensen' in de film is duur. Als er meer geld beschikbaar komt, kan de levendigheid op straat toenemen. Ook op andere punten kan de film worden aangepast. Langzamerhand kan er steeds meer worden toegevoegd aan virtueel Groningen in de Middeleeuwen. Zo blijft het verrassend om de film te gaan zien.

Archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen

Aan het begin van dit jaar verscheen Hervonden Stad 2011. Het is al het zestiende jaarboek voor archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen en een co-productie van de Dienst RO/EZ van de gemeente Groningen. Het boek bestaat uit de jaarverslagen van archeologie, bouwhistorie en restauraties, en verder zeven artikelen op het terrein van bovenstaande disciplines. Deze waardevolle serie wordt hopelijk nog lang voortgezet.

In het jaarverslag archeologie wordt onder andere aandacht besteed aan de opgraving op het terrein van Hoge der A 3 en 4. Hier blijkt weer: "Elk nadeel heb zijn voordeel." De sloop ten behoeve van de niet door iedereen gewaardeerde nieuwbouw levert hier waardevolle informatie op over de vroege geschiedenis van Groningen. Aan de voorkant van Hoge der A 3 konden de archeologen tot het dekzand graven. Hier zijn de oudste sporen gevonden, paalgaten van boerderijen uit de vroege Middeleeuwen (voor 1000 n.C.). Ook van latere bebouwing waren sporen aanwezig. Bovendien vond men een deel van een stoel uit de 11de-12de eeuw, door de natte grond goed bewaard gebleven, een stoel van een aanzienlijk persoon. Bijzondere vondsten waren een gouden kruisje en een gouden ring met een gem waarop St. Michaël is afgebeeld die de draak verslaat. Deze gem is ouder dan de ring en lijkt uit het Oost-Romeinse Rijk afkomstig. De ring zelf en het kruisje zijn gemaakt in de 12de-13de eeuw.

In het jaarverslag bouwhistorie wordt naast veel ander onderzoek de ontstaansgeschiedenis van Oosterstraat 1 beschreven als de oplossing van een moeilijke puzzel. Oorspronkelijk vormde dit pand een geheel met het huis Grote Markt 34, gebouwd in de 13de of het begin van de 14de eeuw. De panden hebben een gemeenschappelijke muur, de rechterzijmuur van Grote Markt 34 loopt

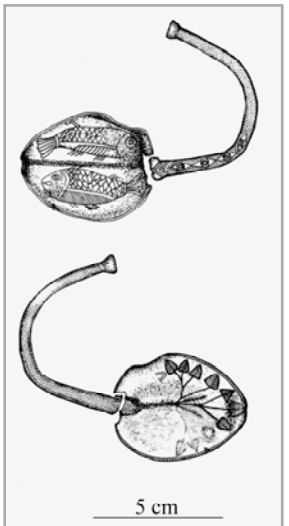
door achter Oosterstraat 1. Op de kaart van Haubois staat op deze plek één groot pand met de voorgevel naar de Grote Markt. Dit pand is in de tweede helft van de 17de eeuw gesplitst en de zijgevel aan de Oosterstraat werd omgebouwd tot een voorgevel. Van het pand Grote Markt 34 is rond het midden van de 19de eeuw een hoek weggenomen om de toegang tot de Grote Markt vanuit de Oosterstraat en de Poelestraat te verbreden. Een paar voorbeelden van belangrijke restauraties in Groningen.

Het gebouw De Faun Herestraat/hoek Zuiderdiep, waarin nu Zara gevestigd is, is bevrijd van zijn detonerende aanbouwen. Helaas is wel de galerij dichtgebouwd, zij het dat deze verbouwing reversibel is, zodat de galerij zonder schade in zijn oude staat hersteld kan worden.

De randwoningen van het Blauwe Dorp zijn sinds 2007 een gemeentelijk monument. De zogenaamde boerderijtjes in het Blauwe Dorp waren al een rijksmonument. Door woningcorporatie Nijestee zijn de randwoningen gerenoveerd. Er heeft cascoherstel plaats gevonden en herstel van de oorspronkelijke uniformiteit van de buitenkant in vorm en kleur. Om de herstellende beeldkwaliteit ook in de toekomst te behouden is er een vereniging van eigenaren opgericht. Alle eigenaren zijn verplicht lid, waardoor een individuele eigenaar niet zonder toestemming van de vereniging het exterieur van de woning kan wijzigen. Ook is in de vereniging het onderhoud van de woningen en de woonomgeving geregeld, zoals het knippen van de ligusterheggen.

In de zeven artikelen wordt aandacht besteed aan bijzondere vondsten, die in een regionale, landelijke of soms internationale context worden geplaatst zoals het artikel over de tinnen lepels. Het artikel over de plunjerpompen is het eerste artikel over dit onderwerp.

Uit de 12e/13e eeuw dateren drie versier-

de tinnen lepels die zijn aangetroffen bij opgravingen op de locaties Hoge der A 4, Zernike en De Held III, versierd met twee visen. In een artikel wordt aandacht besteed aan de betekenis en verspreiding van dit soort lepels in Nederland en andere Europese landen, vooral Engeland. Ook wordt het gebruik en de symboliek van de voorstelling op de lepels onderzocht.

De unieke vondst van resten wandtapijt in de Oosterstraat 29 leidde tot een artikel over de plaats van de wandtapijten in het Groningse historisch interieur. Wandtapijten waren kostbaar in de 17de eeuw en populair bij de rijke Groningers als wandversiering voor hun huizen. In de 18de eeuw raakten ze uit de mode en werden ze vaak als ondergrond voor behangselpapier gebruikt. Helaas is in de stad en in de provincie Groningen geen enkel wandtapijt bewaard gebleven. Veel borgen werden in de 19de eeuw gesloopt. In de stad zijn veel historische panden gemoderniseerd en grondig verbouwd voor de vestiging van winkels of kantoren.

Tussen de balken boven een later aangebracht stucplafond in de Oosterstraat 29 vond men de laatste restjes wandtapijt van de stad.

Buitengewoon was de vondst van twee 18e-eeuwse skeletten, van een man en een vrouw, die samen in een éénpersoons grafkist werden aangetroffen tijdens opgravingen op de begraafplaats van het Martiniekerkhof zuidzijde. Dankzij archiefonderzoek konden zij worden geïdentificeerd en kon een verklaring worden gevonden voor hun krappe gezamenlijke laatste rustplaats. Ook speelde de vondst van dit graf een rol bij de reconstructie van de plattegrond van het Martiniekerkhof zuidzijde.

Dit 16e jaarboek is fullcolour, bevat 176 pagina's en kost 13,50 euro. Hervonden Stad 2011 is te verkrijgen bij de boekhandels en bij de Stichting Monument & Materiaal in Groningen (tel. 050-3146246).

Activiteiten

Op dinsdag 20 november aanstaande spreekt planoloog **dr. Tom van der Meulen** 's avonds om 8 uur in het HeerenHuis aan de Spilsluizen over het onderwerp

“ Overheidsplanning, je kunt je er niet aan onttrekken”.

Hij zal zijn stellingnames met voorbeelden uit de Groningse praktijk toelichten.

Datum: 20 november 2012

Plaats: het HeerenHuis, Spilsluizen

Aanvang: 8 uur

Vanaf half acht staat de koffie klaar

16 februari 2013 excursie naar het Hinckaertshuis voor donateurs

Het bestuur van de Vrienden van de stad nodigt haar donateurs uit voor een excursie naar het Hinckaersthuis (zie het artikel over het Hinckaertshuis en het inlegvel in dit blad)

De eerste excursie vindt 's ochtends plaats, deze wordt 's middags herhaald. De bewoners van het huis, de heer en mevrouw Barneveld, en Taco Tel, bouwhistoricus en van de gemeente Groningen vertellen ons over het huis en de geschiedenis daarvan.

Aansluitend op het bezoek aan het Hinckaertshuis bezoeken we het Universiteitsmuseum aan de overkant om de kleine tentoonstelling over de bewoners van het Hinckaertshuis te bekijken.

Deelname is alleen mogelijk voor donateurs na invulling van het opgavestroompje bij dit papier of opgave per e-mail met vermelding van naam, adres, telefoonnummer en aantal personen naar t_vooy@hotmail.com. Het aantal deelnemers is beperkt, maximaal 20 personen per groep. Aanmeldingen worden behandeld in volgorde van binnenkomst.

Datum: 16 februari 2013

Plaats: Oude Kijk in 't Jatstraat 6

Aanvang ochtendexcursie: (Hinckaertshuis en museumbezoek) om 11.00 uur;

Aanvang middagexcursie: (Hinckaertshuis en museumbezoek) om 13.30 uur.

Duur van de excursie: bezoek aan het Hinckaertshuis: ongeveer anderhalf uur;
bezoek aan het museum: ongeveer 20 minuten.

Toegang Universiteitsmuseum:

€5 of gratis met museumjaarkaart, studentenkaart, cursistenkaart seniorenacademie, stadspas etc. (zie www.rug.nl/museum/index)